

Prof. Dr. Havva KÖK ARSLAN / Nefret Söyleminin Kökeni Nedir? Literatürde ve Uluslararası Raporlarda Nasıl Yer Alıyor?

Nefret Söyleminin Kökeni Nedir? Literatürde ve Uluslararası Raporlarda Nasıl Yer Alıyor?

Havva KÖK ARSLAN*

Sosyal bir canlı olan insan, toplum hayatı içinde yaşarken tarihten itibaren var olan 'biz' ve 'ötekiler' kavramı çerçevesinde bir taraftan diğerleriyle iş birliği yapma diğer taraftan da korunma mekanizmasıyla 'ötekilerden' yabancılaşma eğilimi içindedir. Ötekilerden yabancılaşma eylemi korkuyla zaman içinde önce söylem olarak nefrete sonra da eylem olarak nefret suçuna dönüşebilir.

Nefret söyleminin uluslararası düzeyde kabul görmüş tanımı, 1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından alınan Tavsiye Kararı'nda yer almaktadır:

"İrkçi nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi."

AGİT'in nefret suçuna yönelik tanımlaması ise şöyledir:

"Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek ya da hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir grupla gerçel ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her tür suç."¹

Nefret söylemi literatürde iki şekilde ele alınmaktadır:

İfade özgürlüğü kapsamında değerlendirenler: John Stuart Mill'e dayandırılan

¹<https://inancozgurlugugirisimi.org/agit-nefret-suclarina-yonelik-kapsamli-bir-yaklasimin-olmaması-bu-suclari-gorunmez-kiliyor/> Erişim tarihi 19 Mayıs 2022.

* Prof. Dr. Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
DOI: 10.37679/trta.1124085

bu görüşe göre, nefret söylemi de dâhil olmak üzere tüm konuşmaların, ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Hakikate giden bir basamak olarak nefret söylemi gereklidir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemek için her şey tartışılmalıdır. Bu, toplumun büyümesinin ve gelişmesinin bir parçasıdır. İfade özgürlüğü sadece yol açabileceği zararlar nedeniyle sınırlandırılabilir.² Baker'a göre ise, nefret söylemindeki ifadelerin hoş olmayan içeriklerine ve ifadeyi kullanan kişinin amaçlarına rağmen bir değeri vardır. Çünkü sarf ettiği sözlerle kişi, aslında kendi yaşamını yönlendiren temel değerlere bir vurgu yaparak kendi özerkliğini, kişinin farklı düşüncelere ulaşarak bu düşünceler arasında kendi hükümüne varabilmesini ortaya koymaktadır.³

İfade özgürlüğü dışında ele alanlar: Baskın olan bu görüşe göre nefret söylemi temel hak ve özgürlüklerle çatışma içerisinde olduğu için ifade özgürlüğü kapsamında yer almaması gerektiğidir. Bunun da iki temeli vardır:

i- Öncelikle, nefret söylemi, temel hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik olarak bir hakkın kötüye kullanımınıdır. Çünkü nefret söyleminde amaç, “bir kişi veya grubu incitmek, kişiliksizleştirmek, taciz etmek, alçaltmak, küçük düşürmek, mağdur etmek veya bu kişi ve gruplara karşı duyarsızlığı ve düşmanlığı artırmaktır.”

ii-İkinci olarak nefret söylemiyle mücadele edilmemesi durumunda, bunun temelindeki ayrımcı ve düşmanca davranışın uzun dönemde normalleşmesi sonucunu doğuracaktır.⁴

1990'lara kadar sadece 'ırk' ya da 'din' saikiyle gerçekleştirilen saldırılar için kullanılan nefret söylemi kavramı bu tarihlerden itibaren bir kişinin cinsel eğilimi, cinsiyeti ve engellilik hâli için yapılan saldırıları da içerecek şekilde kullanılmaya başlamıştır.⁵

Günümüzde bir söylemin nefret söylemi olarak nitelendirilebilmesi için şu dört unsurdan birine sahip olması yeterlidir:

- 1) Doğrudan doğruya şiddete çağırın bir içeriğe sahip olması;
- 2) Belirli özellikleri nedeniyle bir kişi veya gruba yönelik olması;
- 3) Kişi veya grubun sahip olduğu özellikler olumsuz olarak nitelendirilmesi;

³ Mill, John Stuart: On Liberty. Curtis Weyant, Martin Pettit and the Online Distributed Proofreading Team, 2011, s. 32. Türay, Aras. Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, Ankara 2016, s. 36 vd.

⁴ Türay, Aras: Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, Ankara 2016, s. 40.

⁵ Ataman, Hakan: Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları (Derleyen: Yasemin İnceoğlu), İstanbul 2012, s. 59 vd.

4) Olumsuz olarak nitelendirilen kişi veya grubun varlığını hoş karşılanmaması.⁶

Nefret Söylemi, Avrupa’da Yayınlanan Raporlarda (AGİT, BM.. veya Farklı Uluslararası Raporlarda) Nasıl Yer almaktadır?

Birleşmiş Milletlerin 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) (Universal Declaration of Human Rights) ifade özgürlüğünü koruyan en temel belgelerden biridir. Bu beyannamenin 19. Maddesi’nde, “Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır.” der ve bu hak, herhangi bir müdahale olmaksızın herhangi bir medya aracılığıyla ve ülke sınırlarına bakılmaksızın bilgi ve fikirleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir.⁷

İfade özgürlüğünü koruyan bu tür temel yasaların yanında, özellikle bireylerin güvenliği ve korunmasıyla ilgili nefret söylemine yönelik ifade özgürlüğüne sınırlamalar ve kısıtlamalar getiren çok sayıda uluslararası yasa da var.⁸

Birleşmiş Milletler’in 1969 tarihli Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi nefret söylemini ve kışkırtıcı dil türlerini yasaklayan mevzuat oluşturma ihtiyacını ele alan ilk komitedir.⁹ BM Sivil ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi’nin 19 (3). Maddesi, meşru menfaatin korunması ve bu menfaatin korunması için gerekli olması hâlinde, ifade yasa tarafından sağlandığında, insanın ifade özgürlüğüne hakkına kısıtlamalar getirmektedir.¹⁰ Bu sözleşmenin 20(2) maddesi, şiddeti, ayrımcılığı veya düşmanlığı teşvik eden ulusal, dini veya ırksal nefreti yasaklar.¹¹

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 1997’de kabul ettiği R(97) 20 sayılı tavsiye kararında da nefret söylemini; “ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da

⁶Demirbaş, Timur: Nefret Söylemi ve Nefret Suçları, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 2693-2701

⁷Altman, Andrew, Maitra, Ishani; McGowan, Mary Kate (eds.): “Freedom of Expression and Human Rights Law: The Case of Holocaust Denial”, Speech and Harm, Oxford University Press, 2012, s. 24–49, doi:10.1093/acprof:oso/9780199236282.003.0002, ISBN 978-0-19-923628-2, Erişim Tarihi 8 Mayıs 2022.

⁸Altman, Andrew (31 May 2012), Maitra, Ishani; McGowan, Mary Kate (eds.), “Freedom of Expression and Human Rights Law: The Case of Holocaust Denial”, Speech and Harm, Oxford University Press, pp. 24–49, doi:10.1093/acprof:oso/9780199236282.003.0002, ISBN 978-0-19-923628-2, Erişim tarihi 8 Mayıs 2022.

⁹Nations, United. “Universal Declaration of Human Rights”. United Nations. Erişim tarihi 8 Mayıs 2022.

¹⁰Altman, Andrew (31 May 2012), Maitra, Ishani; McGowan, Mary Kate (eds.), “Freedom of Expression and Human Rights Law: The Case of Holocaust Denial”, Speech and Harm, Oxford University Press, pp. 24–49, doi:10.1093/acprof:oso/9780199236282.003.0002, ISBN 978-0-19-923628-2, Erişim tarihi 9 Mayıs 2022.

¹¹Mendel, Toby (2012), Herz, Michael; Molnar, Peter (eds.), “Does International Law Provide for Consistent Rules on Hate Speech?”, The Content and Context of Hate Speech, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 417–429, doi:10.1017/cbo9781139042871.029, ISBN 9781139042871, Erişim tarihi 8 Mayıs 2022.

haklı gösteren her türlü ifade biçimidir” şeklinde tanımlamıştır.¹²

Nefret söylemiyle bağlantılı olarak çok sayıda dava Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından sonuçlandırılmış ve “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin temellerini oluşturan değerlere yönelik her türlü ifadede olduğu gibi, hoşgörüsüzlüğe tahrik eden veya onu haklı gösteren ya da hoşgörüsüzlüğü yayan ifadelerin AİHS’nin 10. maddesiyle sağlanan korumadan yararlanamayacağını açıkça ve kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ifade etmiştir. AİHM’ye göre devletlerin nefret savunusunu yasaklamaya ve nefret söylemine maruz kalan kişilerin korunmasına dair, uluslararası hukuktan kaynaklanan bir yükümlülüğü mevcuttur”¹³.

Avustralya, Danimarka, Fransa, Almanya, Hindistan, Güney Afrika, İsveç, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık dâhil, gelişmiş demokrasilerin çoğunda nefret söylemini kısıtlayan yasalar vardır.¹⁴ Birleşik Krallık’ta, 1998 İnsan Hakları Yasası’nın 10. Maddesi, ulusal güvenliği tehdit ettiğinde, ırksal veya dini nefreti kışkırttığına, sağlığa veya ahlaka zarar verdiğinde veya tehdit oluşturduğunda ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalara izin verileceğini belirterek İHEB’i genişletir.¹⁵ ABD Yüksek Mahkemesi defalarca nefret söylemini suç sayan yasaların ABD anayasasının ilk değişikliğinde yer alan ifade özgürlüğü garantisini ihlal ettiğine karar verdiği için ABD’de nefret söylemi yasaları yoktur.¹⁶

Dünyada Nefret Söyleminin Durumu Nedir? Teoride Yer Alan Nefret Söylemi Pratikte Nasıl Uygulanmaktadır?

Nefret söylemi ve nefret söyleminin yasal tanımları ülkeden ülkeye değişmektedir.¹⁷ Bazı ülkelerin yasaları, nefret söylemini, bir gruba veya bireylere şiddete veya ön yargılı eylemlere teşvik eden veya bir grubu veya bireyleri herhangi bir konuda küçük düşüren veya yıldırma konuşma, jest, davranış, yazı veya gösteriler olarak tanımlar. Kanun, belirli özelliklere dayalı olarak bir grubu tanımlayabilir.¹⁸ Bazı ülkelerde nefret

¹²İnceoğlu, Yasemin/Sözeri, Ceren: Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: “Ya sev ya terket ya da ...”, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları (Derleyen: Yasemin İnceoğlu), İstanbul 2012, s. 24.v

¹³Türay, Aras: Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, Ankara 2016, s. 36.

¹⁴Howard, Jeffrey W. (2019). “Free Speech and Hate Speech”. Annual Review of Political Science. 22: 93–109. doi:10.1146/annurev-polisci-051517-012343

¹⁵“Article 10: Freedom of expression | Equality and Human Rights Commission”. www.equalityhumanrights.com. Erişim tarihi 8 Mayıs 2022.

¹⁶Volokh, Eugene (5 May 2015). “No, there’s no “hate speech” exception to the First Amendment”. The Washington Post. Retrieved 25 June 2017.

¹⁷“Herz, Michael and Peter Molnar, eds. 2012. The content and context of hate speech. Cambridge University Press” (PDF). Archived from the original (PDF) on 13 Temmuz 2018. Erişim tarihi 9 Mayıs 2022.

¹⁸“Criminal Justice Act 2003”. www.legislation.gov.uk. Retrieved 3 January 2017; An Activist’s Guide to The Yogyakarta Principles (PDF) (Report). 14 November 2010. p. 125. Archived from the original (PDF) on 4 January 2017; Kinney, Terry A. (5 June 2008). “Hate Speech and Ethnophobias”. The International Encyclopedia of Communication. doi:10.1002/9781405186407.wbiech004. ISBN 9781405186407.

söylemi yasal bir terim değildir.¹⁹ Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere bazı ülkelerde, ‘nefret söylemi’ kategorisine girenlerin çoğu anayasal olarak korunmaktadır.²⁰ Diğer ülkelerde, nefret söyleminin mağduru medeni hukuk, ceza hukuku veya her ikisi kapsamında tazminat talep edebilir.

Gerek Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin tavsiye kararının gerekse AGİT’in nefret suçuna yönelik yaklaşımlarının hukuki bağlayıcılığı olmayıp sözleşmeciler devletlere yol gösterici nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte, sözleşmeciler devletlerin iç hukukunda bağlayıcı nitelik taşıyan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına baktığımızda, nefret söyleminin ve nefret suçunun özellikle ırkçı söylem ve soykırım inkârı konuları etrafında şekillendiği ve bu konularda yasal tedbirlere gidildiği görülmektedir.

Nefret Söyleminin Türkiye’de ve Avrupa’da Hukuki Karşılığı, Hukuki Zemini Nedir? Neler Nefret Söylemine Girer?

Nefret Suçu, “failin din, dil, ırk, etnik köken, engelli olma, cinsiyet ve cinsel yönelime dair sahip olduğu ön yargı ile bu özelliklerden birine sahip olduğunu bildiği veya varsaydığı bir diğer kişiye karşı gerçekleştirdiği suç” şeklinde tanımlanmaktadır.²¹

Nefret suçu kavramına dair yukarıda yapılan açıklamaya karşın bu kavramın tam olarak nasıl tanımlanması ya da hangi unsurları içermesi gerektiğine dair henüz uzlaşılmış bir tarif yoktur.²²

Sosyal bilimler içinde en çok kabul gören nefret suçu tanımlarından yola çıkarsak nefret suçunun şu iki unsuru taşıması gerekir:

- 1) Ceza Kanunu’nda düzenlenmiş olan bir suçun mevcut olması;
- 2) Failin bu suçu mağdurun belirli bir gruba aidiyetinden kaynaklanan nefret saikiyle ya da ön yargı ile işlemiş olması.

Nefret söyleminde olduğu gibi nefret suçlarındaki grupların belirlenmesinde de o gruba karşı duyulan ön yargının, sosyal bir bağlantısının olması veya bir dünya

¹⁹“CNN’s Chris Cuomo: First Amendment doesn’t cover hate speech”. Archived from the original on 24 Temmuz 2019. Erişim tarihi 12 Mayıs 2022.

²⁰Volokh, Eugene (5 May 2015). “No, there’s no “hate speech” exception to the First Amendment”. The Washington Post. Erişim tarihi 12 Mayıs 2022.

²¹Çolak Özlem: Eşcinsellere Yönelik Nefret Suçları ve Toplumun Bu Suçlar Kapsamında Faile ve Mağdura Yönelik Tutumları, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2009, s. 1.

²² Nolan, J. J./Akiyama, Y./Berhanu, S.: Hate Crime Statistics Act of 1990, American Behavioral Scientists, (2002). Vol. 46 (1), s. 136-153 (zikir. Demirbaş, 2699).

görüşünün parçası olması gerekir.²³

Günümüzde, ‘nefret suçu’ olarak tanımlanan fiillerin engellenmesine yönelik ilk girişimler 1960’lı yıllarda ABD’de, özellikle Yahudilere ve siyahlara yönelik saldırıları engellemek amacıyla başlatılmıştır. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkede özel olarak ‘nefret suçları’ni düzenleyen kanunlar bulunmaktadır. Bu kanunlar ile bir suçun nefret duygusu ile işlenmesi cezayı arttırıcı neden olarak kabul edilmektedir.

Suç politikası açısından karar verilmesi gereken önemli husus, nefret suçunun bağımsız bir suç olarak mı, yoksa suçun ağırlatıcı hâli olarak mı düzenleneceğidir. Nefret suçu, İngiltere ve Çek Cumhuriyeti’nde, bağımsız suç olarak üzenlenmişken, çok sayıda ülkede cezayı ağırlaştırıcı bir neden olarak düzenlenmiştir.²⁴

Türkiye’de ise nefret suçlarına yönelik özel kanun bulunmamakla birlikte, Türk Ceza Kanunu’nda kişileri düşmanlığa sevk eden ayrımcılık fiilleri, m.115 (inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme), m.122 (nefret ve ayrımcılık), m.125 (hakaret), m.153 (ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme) ve m. 216’da (halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama) cezalandırılmaktadır. Bunlardan TCK m.122’de yer alan ayrımcılık suçu 1 Haziran 2005’ten itibaren mevzuatımıza ilk defa girmiş olup 2.3.2014 tarih ve 6529 Sayılı Kanun’la “nefret ve ayrımcılık” suçu şeklinde yeniden düzenlenmiştir.²⁵

Son olarak; nefret söylemiyle mücadelenin sadece hukuki yöntemlerle yapılması yeterli değildir. Nefret söyleminin temelinde yatan tarihi, psikolojik, sosyolojik ve eğitim gibi farklı alanlardaki yatan esas sebeplerin de tespit edilip ortadan kaldırılması gerekir. Bu nedenle ceza hukuku nefret söylemiyle mücadele araçlarından sadece biridir.

²³ Türey, sf. 51.

²⁴ İnceoğlu, Aytekin Asuman: Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi, in:Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları (Derleyen: Yasemin İnceoğlu), İstanbul 2012, s. 114..

²⁵ 21 Nefret ve ayrımcılık: Madde 122 - (1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi

inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini

veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını,

engellenen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

An illustration of a person's profile in shades of brown and tan, with a dark blue shadowed area behind their head. The person's mouth is open, showing red lips and white teeth. A white speech bubble with a black outline extends from the mouth. Inside the speech bubble, the words "HATE" and "SPEECH" are written in bold, red, uppercase letters. A large, faint, grey "X" is overlaid on the text, indicating that the speech is prohibited or wrong.

**HATE
SPEECH**